

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури

Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Культура
УКРАЇНИ

CULTURE OF UKRAINE

Збірник наукових праць
Scientific Journal

Випуск **72**

Засновано в 1993
Founded in 1993

Харків – 2021

К 90 **Культура України** : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. А. Я. Сташевського. — Харків : ХДАК, 2021. — Вип. 72. — 188 с.

У науковому збірнику подано матеріали за результатами наукових досліджень проблем культурології та мистецтвознавства. Для науковців, викладачів, здобувачів наукових ступенів і вчених звань.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Харківської державної академії культури (протокол № 10 від 28.05.2021 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: КВ №13567-2540P від 26.12.2007 р. Збірник затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 р. як фахове видання з культурології та мистецтвознавства (категорія «Б»), спеціальності: 034 — Культурологія; 021 — Аудіовізуальне мистецтво та виробництво; 024 — Хореографія; 025 — Музичне мистецтво; 026 — Сценічне мистецтво.

Збірник поданий на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело». Індексується в наукометричних базах «WorldCat», «Index Copernicus International», Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) та в пошукових системах «Google Scholar», «BASE». ХДАК є представленим учасником PILA.

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії або зовнішніми незалежними експертами. Редакція здійснює перевірку статей за допомогою онлайн-сервісу пошуку плагіату Strikeplagiarism.com.

Вебсайт збірника: <http://ku-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК: rvv2000k@ukr.net

The proceedings present the results of the scientific studies on the issues of Culturology and Art Criticism. For researchers, teachers, applicants of scientific degrees and academic titles.

Recommended for publication by the decision of the Academic Board of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 10 of 28.05.2021)

Certificate of state registration of the print media: KB №13567-2540P of 26.12.2007. The journal was approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №886 of 02.07.2020 as a professional publication in culturology and art criticism (category «B»), specialties: 034 — Culturology; 021 — Audiovisual art and production; 024 — Choreography; 025 — Musical art; 026 — Performing arts.

The journal is submitted to the portal of Vernadsky National Library of Ukraine in the Information resource "Scientific Periodicals Ukraine", in bibliographic databases "Ukrainika scientific" and "Dzherelo". Indexed in the bibliographic databases "WorldCat", "Index Copernicus International", Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) and in academic search engines "Google Scholar", "BASE". KhSAC is the Sponsored Member of PILA.

Зміст

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

А. М. Біленька	
Еволюція сценічного слова у вітчизняному історико-культурному процесі	7
Л. Д. Божко, М. М. Зайцева	
Соціально-культурні та економічні засади міського туризму	13
К. Р. Куртева	
Зародження прикарпатської хореографічної культури та її осмислення в літературних джерелах	21
Є. В. Субота	
Упровадження медіаосвіти та медіаграмотності в сучасну українську освітню систему	27
Д. І. Федорченко	
Еволюція вальсу в європейській бальній культурі	34
А. О. Церковний, М. В. Церковна	
Динаміка сприйняття здобувачами вищої освіти особливостей організації навчального процесу в Харківській державній академії культури у 2019–2021 рр.	39
Д. Г. Трегубов, І. М. Трегубова	
Взаємозв'язок формул календарно-обрядової та шлюбної семантики в піснях весняного й весільного циклів	45
С. В. Виткалов	
Еволюційні процеси в сучасному культурному просторі регіону	53
Ф. Маммадова	
Художні особливості портретних робіт народного художника Хусейнгулу Алієва	62

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Г. М. Бреславець	
Мистецька реконструкція фольклорного тексту у творчості Ю. Ілленка (на матеріалі кінопритчі «Криниця для спраглих»)	71
Я. В. Воскобойніков	
Піаніст і його інструмент (на прикладі творчості Олександра Таро)	76
Т. М. Габрель	
Меморіал пам'яті Небесної Сотні у Львові: багатовимірність образу чи формотворчі експерименти?	85
С. В. Кишакевич	
Аналіз еволюційних процесів в українській пісенній естраді кінця ХХ – початку ХХІ ст. в працях Миколи Мозгового	96
О. Л. Кріпак	
Фортепіанні концерти А. Караманова: «крива» мовностильової еволюції	101
О. В. Ламонова	
Акварелі Людмили Бруєвич 1990-х рр.	110
С. Б. Манько	
Аналіз функціонування вітчизняної вокальної естрадної школи в умовах музичної культури України на сучасному етапі	118
В. В. Осипенко	
Етноестетика української народнопісенної традиції у виконавській творчості співачки Оксани Мухи ..	124
В. П. Пацунов	
Концептуальні засади мистецтва «Театру потрясіння»	131
Г. С. Савченко	
Вияви «некласичного» в оркестровому письмі К. Дебюссі	136
А. А. Паладійчук, Н. В. Цигановська	
Упровадження фітнес-технологій у самостійну роботу студентів хореографічних факультетів закладів вищої освіти	144
Л. В. Шемет	
Жанрово-стильові пріоритети акордеонного виконавства в традиційно-побутовій культурі США	150
О. М. Шабаліна	
Від універсалізму до універсальності. Тріади Баугаузу: предмет, костюм, танець	156
Т. С. Павлюк	
Вплив Франції на процеси формування бальної хореографії в контексті розвитку культури Західної Європи ХVІ – початку ХХІ століття	166
І. В. Зборовець	
Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Галіції: розгляд архітекtonіки і значення	172
Х. О. Береговська	
«Мультикультуралізм» Василя Курилика: авторський творчий метод	176
Наші автори	183
Вимоги до статей	186

Д. Г. Трегубов

Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна

І. М. Трегубова

КЗ «Центр дитячої та юнацької творчості №1 Харківської міської ради», Харків, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФОРМУЛ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОЇ ТА ШЛЮБНОЇ СЕМАНТИКИ В ПІСНЯХ ВЕСНЯНОГО Й ВЕСІЛЬНОГО ЦИКЛІВ

Д. Г. Трегубов, І. М. Трегубова. Взаємозв'язок формул календарно-обрядової та шлюбної семантики в піснях весняного й весільного циклів

Досліджено формули сюжету «звідництво дівчини» як такого, що стосується весняного та весільного циклів народних пісень: «три», пригощання напоями, зустріч гостей, мандрювання в три етапи, коса, горіння дерева, потоплення дівчини, обіцянка кращого життя, бесіда дівчини під час спалювання (потоплення), дівчина-Галя, хлопець-козак. Показано, що з означених стрижньових формул цього сюжету більшість можна знайти в колядках, щедрівках, веснянках та купальських піснях. Доведено, що сюжет «звідництво дівчини» пов'язаний з рухом сонця, оскільки за світоглядом давніх мешканців України сонце народжувалося десь за Доном, а за Дунаєм — «вмирало». Визначено, що стояння під сосною, яка палає, — аналогічно зустрічі світанку, а рух до Дунаю (від Дону до дому) або занурення в Дунай означає ритуальну смерть під час переходу дівчини до заміжнього стану. Створено варіант тлумачення пісні «Їхали козаки»: дівчина з хлопцем-нареченим та сватами після ритуального пригощання відправилася в ритуальну мандрівку на шлюбну ініціацію в ліс, де під сосною зустріла світанок, що підтвердив наречений.

Ключові слова: народна пісня, весняний цикл, весільний цикл, звідництво дівчини, Галя, коса, козак, сосна, Дунай, дівчина, хлопець.

D. Trehubov, I. Trehubova. Relationship of formulas of calendar-ritual and marriage semantics in spring and wedding cycles songs

The relevance of the study is determined by the need to review the basics of the cultural heritage of the Ukrainian people in the direction of self-understanding and self-identification. Restoration of historical layers of meanings of rituals and the corresponding songs allows to recreate ways of formation of the nation as a whole.

The purpose of this study is to identify and interpret in the song plot “bawdry of a girl” a number of formulas that are used to reveal the subtext of the events being spoken.

The methodology. The article analyzes and systematizes the use of stable formulas within the

song plot “bawdry of a girl” and related to him. The application of the selected formulas in the historical aspect to the older examples of song creativity is traced: carols, Christmas carols, spring songs and bathing songs. The research was conducted for the basics of this plot as a reflection of the cult of water and the sun.

The results. The formulas of the plot “bawdry of a girl” (or “girl-spring”) are highlighted: “Three”, treats with drinks, meeting guests, traveling in three stages, a braid, burning a tree, drowning a girl, the promise of a better life, a girl’s conversation during the burning (drowning), a girl-Galya, a guy-Cossack. It is proved that this plot is connected with the movement of the sun, because according to the worldview of the ancient inhabitants of Ukraine, the sun was born somewhere along the Don, and behind the Danube — “died”. It has been determined that standing under a burning pine tree is similar to meeting dawn, and moving towards the Danube moving towards the Danube (from the Don to home) or immersion in the Danube means a ritual death when a girl’s transitions to marriage. An interpretation of the song “The Cossacks rode” was created: a girl with a boyfriend-groom and suitors after a ritual treat went on a ritual journey for a wedding initiation in the woods, where she met the dawn under a pine tree and the groom confirmed it.

The scientific topicality of this study is the use of systematic formula analysis to establish the basics of folk song, which allowed to reformulate the plot of “bawdry of a girl” as a “girl-spring” and separate the later layers from the original plot.

The practical results of this study are the systematization of formulas found in the tragic songs of the spring-wedding cycle within the plot of the “bawdry of a girl”. The paper shows that each of the considered formulas is found in carols, Christmas carols, spring songs and Kupala songs, which allows to combine with them the content of the plot under consideration. Analysis of the formulas used in the plot allows you to see in it the elements of the cults of the sun and water.

Keywords: folk song, spring cycle, wedding cycle, seducer, Galya, braid, Cossack, pine, Danube, girl, guy.

Актуальність теми дослідження. Самоідентифікація будь-якого народу ґрунтується на існуванні живих традицій, створених давніми предками. Нині багато традицій втрачено, а тих, що залишилися, дотримуються формально. Це відбувається як унаслідок історичних змін, коли певні ритуали втрачають сенс, так і в умовах політичних та етнічних переслідувань, що на території України мало місце за часів масового насадження християнства, влади Речі Посполитої, Росії та радянського уряду. Унаслідок цього відголоски фольклорної спадщини не завжди нами правильно розуміються, що позбавляє нас самоідентифікації. Відповідно, актуальним завданням є пошук першооснов елементів народної творчості.

Постановка проблеми. У фольклорі за багато століть кожний елемент набув формульності, тому виникає можливість відтворити через аналіз цих формул початковий сенс багатьох народних традицій і повернути вихідне розуміння певних текстів. Це дозволить нам глибше оволодіти власною історичною спадщиною та зрозуміти себе сучасних. Вирішення цього питання є для нас поверненням до коріння, встановленням нерозривного зв'язку з рідною землею, усвідомленням односторонності сучасної й минулої культури.

Існує думка, що традиційна культура вичерпалась, містить помилки малограмотних людей минулого та заслуговує на забуття (Загрітчук, 2020). Але це не так, оскільки традиція стабілізує суспільство від негативних зовнішніх впливів, а також кожне покоління живе одночасно з одним-двома попередніми, тому виникає ланцюг зв'язку з минулим (Трегубов, Трегубова, 2019). У такому разі намагання позбутися коріння – нелогічно.

Прикладом поверхневого аналізу є робота з систематизації народних українських балад з трагічним змістом про дошлюбні взаємини за кримінальними ознаками (Лавриненко, 2011): отруєння, суперництво, помста, зрада, втеча зі спокусником, розплата за легковір'я, дітозгубництво. Акцентується на «вербалізації знаків правового досвіду» минулих часів, іншого змістовного наповнення автор не вбачає. Але можна віднести ці пісні до календарно-обрядових весняного та весільного циклів (Трегубов, Трегубова, 2020), з них – сюжет «звідництво дівчини» є одним з найпоширеніших (Квітка, 2010). Аналіз «формул» цього

сюжету дозволить відокремити напластування від первинного змісту до останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У піснях з цим сюжетом ідеться про підмовлення дівчини групою чоловіків, мандрювання з нею в декілька етапів, відмову дівчини від подальшого мандрювання та її загибель. Цей клас пісень почав вивчати К. Квітка (2010): у західноукраїнських варіантах – дівчину частіше топлять у Дунаї, тексти східної та центральної України сповіщають про її спалювання. Похмурість подій та акцент на головному епізоді робить сюжет баладним. Лише у фольклорі України згадування змовлення дівчини з наступною її стратою трапляється в сотнях варіантів (Любченко, 2021).

За українською народною баладою «Дунаю, чому смутен течеш?», дівчина не тоне, а пропонує трьом ротам солдат змагання за неї: «... хто ме доплинет, его я буду» (Франко, 1984). Про зведену козаком дівчину розповідає інша давньоукраїнська балада «Козак та Кулина». Цей сюжет класифікують як обрядовий, що має спільні ознаки з веснянками та весільними піснями (Нудьга, 1970).

Поняття «балада» на Русі не існувало. Так, у 1587 р. засвідчено, що на Русі є «жалібні пісні, що в русинів звуться думами й співаються тягливим голосом...» (Скрипник та ін., 2009); уважають, що думи походять від голосінь. Існують й соціально-побутові думи з наявністю «моралі», які теж мають «історизм», оскільки відбивають соціально-побутові відносини певного часу та регіону.

Означений сюжет має весняні та весільні маркери: веснянки згадують горіння сосни: «Горіла сосна, / дівчинка ... весна», «дунай» – назва весняного половіддя (Трегубов, Трегубова, 2020); перебіг подій корелює з етапами традиційного українського весілля (Пашник, 2021). Це дозволяє надати іншу назву сюжету «звідництво дівчини»: «дівчина-весна». Весільна обрядовість використовує традиційні етапи: сватання, гільце, викуп, розплітання коси та ін., але вже втратила багато глибинних історичних елементів. Проте згадки про давні традиції залишилися в піснях. Втраченим елементом є обряди ініціації нареченої.

Пісні весняного й весільного циклів мали зберегти характерні обрядові ознаки. Хоча вважають, що весільна пісенність як самостійний жанр сформувалася після прийняття християнства на Русі (Безкорвайная, 2011),

але є свідчення, що вона має глибокі коріння та асимілювала поховальні обряди у вигляді голосінь (Єфремова, 2006). Ритуали, згадані в багатьох піснях весільного циклу, не могли бути християнськими. У результаті зміни обряду з нього випадала відповідна пісня, але залишалася в традиції як побутова. Дохристиянські мотиви сюжету «звідництво дівчини» є у згоді дівчини їхати з кількома чоловіками як згадка про поліандрію або життя в «чоловічому будинку» (Петрухіна, 2007). Це збігається з фольклорним сюжетом «Білосніжка та сім гномів»: дівчина потрапляє у будинок чоловіків та гине після куштування яблука. Рух дівчини крізь ліс та її наступна загибель відомі за народними першоджерелами казки «Червона Шапочка», що містить ініціативну складову (стадії відокремлення та ізоляції) та весняну — дівчинка-весна несе травневі подарунки.

Під час аналізу цього фольклорного масиву слід врахувати, що народній творчості властиво використання певних однотипних слів — «формул» для натяку на відоме на певний час поняття, що «генетично» пов'язує народну пісню з архаїчними приспівками-формулами (Єфремова, 2006).

Мета статті — здійснити аналіз «формул» типового сюжету народних пісень «звідництво дівчини» («дівчина-весна») для пояснення його знакової наповненості. Це надає можливості добору статистично значимої кількості аргументів для підтвердження поєднання весняної та весільної природи цього сюжету з «відсіюванням» пізніших напластувальних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередній аналіз продемонстрував наявність у досліджуваному сюжеті суттєво різних пояснень походження головних персонажів, місць перебігу подій, варіантів мандрування та, водночас, — наявність єдності сюжету (Трегубов, Трегубова, 2020). Це свідчить про його поширеність, творчу обробку оповідачами різних народів та давнє походження, а також уможливорює пошук першоджерела.

Типовий перебіг сюжету «звідництво дівчини» є символічно-образним, має багато напластувальних, але в ньому простежується тема побутування шлюбних традицій у давнину. Зміст, що перебуває на поверхні, такий: їхали хлопці, один з них (або гуртом) вмовив дівчину на шлюб, але непорозуміння під час

дороги призвели до її загибелі, тому виникає мораль: «хто дочок має — нехай навчає».

Спробуємо з'ясувати коріння сюжету «дівчина-весна» крізь напластування нових трактовок за допомогою аналізу застосованих основних «формул» у відомих текстах:

- 1) «три» — типове число в піснях;
- 2) пригощання напоями (три);
- 3) зустріч гостей (трьох);
- 4) мандрування (три етапи);
- 5) коса та дії з нею;
- 6) горіння дерева поруч з дівчиною;
- 7) потоплення дівчини;
- 8) обіцянка кращого життя;
- 9) бесіда дівчини під час загибелі;
- 10) дівчина-Галя;
- 11) хлопець-козак.

Розглянемо ці формули в історичній площині народної творчості.

1) Формула «три» у слов'янській традиції — сакральне число, яке пов'язує три світи: минуле-сучасність-майбутнє та організує трискладову вертикальну модель світу. Так, рушник має три частини, біля покуття є три вікна, вікно поділяється на три шибки та ін. В означеному сюжеті згадують три напої, трьох гостей, три частини шляху. Існує колядка «Ой рано, рано» (Антонович, Драгоманов, 1874): «наш панок... три свічі зукав ...коника сідлав... На три дорозі, та у три землі...». У весільному ритуалі є триразовий обхід столу молодими у своїх хатах (Несен, 2008). Тому три напої, троє гостей, три шляхи є символом безперервності часу, єдності трьох світів (земля, вода, небо), трьох частин життя.

2) Формула «три напої» трапляється в колядках: «А в цього пана... три кубки... медок-солодок,... кріпкеє пиво,... зелене вино» (Воропай, 1958) (мед на Русі був міцним напоєм); пісня «Ой воли мої недужії» промовляє: «шинкарка молода... повір меду... вина... горілки» (Колесса, 2009). У піснях — п'ють (кружляють) мед-вино, мед-горілку «із кумою»; описують відношення між дівчиною та хлопцем «...горілочка медовая, / А я її випила, молодая... Десь поїхав миленький...», «Ой коли б я мужа мала, / То я б його шанувала / Медом, пивом напувала», «А в мого милого губки солоденькі / ...солодші від медочки»; про смерть нареченого чумака співається навпаки: «Гей, не п'ються пива, меди...» (Колесса, 2009). Тобто «напитися» є синонімом «закохатися», бути в емоційному стані. Також

мед і вино символізують мудрість та радість (Телеуця, 2008). У згаданому сюжеті «Шинкарочка Галя пиво наливала...», пригощала «Пивом да вином, / Да сладким мёдом»... (Ой ты, Галю, 2009), «...п'ють ляшки (козаки) горілочку...» (Квітка, 2010). Формула «три напої» повніше реалізується в російських варіантах пісні.

У весільному ритуалі трапеза є традиційним знаком закріплення остаточної згоди через пиття могорича — «запивання», як завершальна дія сватання, що внеможливіше повернення нареченої до стану дівчини (Несен, 2008).

3) Формула «троє гостей» теж згадується в колядках: «...сонце, ...місяць, ...дощик» (Воропай, 1958) і далі «три празники» — Різдво, Свято Василя, Водохреща; пан з братами поїхали шукати «...в чистее поле... / куну в дереві / Дівку въ теремі» (Антонович, Драгоманов, 1874), у чому вбачають визволення «красної панни»-сонця після зими. У весільній пісні — «наїхали гості», «вийшла за нелюба» (Гордійчук, 1963), «троє гостей... усі старости», (Цехмістрок, 2006). У весільному обряді двоє сватів (старостів) разом з молодим — якраз три особи, які, навіть «молодий», — чужі люди, оскільки назавжди забирають рідну дитину.

4) Формула «мандрування» (у три етапи) трапляється в колядках (Воропай, 1958): «в... пана три соколейки... / полетів в чистейке поле, / ...в бистри потоки, / ...в темни лісоїки»; або мандрування «царівни» на трьох возах: «...на перший... світло клала, / на другий ... проскури... / на третій ... сама сідала... / Сам Господі... три служби служить ... за господиню ... на ім'я Ялину»; «наш панок... в поле виїжджав... у три землі: Волоськую, ... Німецькую, ... Турецькую» та «Межи трьома дорогами, ... здивався з Дажбогом» (Антонович & Драгоманов, 1874). Термін «мандрування» означає й передшлюбні дії: «Нашому хлопці... мандрівочка... у чистее поле... буде твоя коса руса / В мене під ногою... » (Гордійчук, 1963). За «Баладою про Хайку... » їдуть від дівчини з кількома возами, що виглядає як придане (Любченко, 2001). Пересування в три етапи свідчить про дальню дорогу молоді в чужий світ без можливості повернення. У пісні «Ой воли мої половейкі» втішають дівчину: «не плач,... / Знайдуться люди, що й тебе візьмуть / В чужую сторононьку». У сюжеті «дівчи-

на-весна» мандрування в три етапи частіше є у варіантах зі спаленням (Ой ты, Галю, 2009; Гордійчук, 1963; Квітка, 2010): «с двора..., во поля, ... леса»; «темними гаями, ...лугами, ... лісами», «одно, ... друге, ... третє поле», «густий лісочок, ... жовті пісочки, ... Дунай глибокий», «до білого жита, ...к Дунаю до кладки, ... до зеленого дуба»; або у весільному сюжеті (Гордійчук, 1963): «Їхав поле, ... друге, ... на третьому зупинився ... пішов до дівчини». Баладу близького сюжету відносять до веснянок: вдова мала дев'ять синів, які в розбій пішли, й доню, котра на третій рік заміжжя попросилася у «гістойку» додому; їдуть полем, другим, біля діброви — напали розбійники й вбили пана, потім дізнались, що вбили шурина, пропонували сестрі жити з ними, вона відповіла, що буде шукати смерті (Цехмістрок, 2006).

5) Формула «дії з косою» як шлюбний обряд: жовнір на вулиці обрізає косу дівчині, його арештовують, він говорить, що любить її; дівчина чесала косу, коса поплила річкою, застряла біля явора (розчесана коса схожа на течію). Весільна пісня «Ой сосонка літом і зимою зелена» описує передшлюбні дії нареченої: «...була в п'ятницю весела, / в суботу русую косу чесала, / в неділю ішла до шлюбу...». Прив'язування «косами» має суперечність: незаміжня дівчина носила одну косу, а після шлюбу їй заплітали дві, що означало одружену жінку (Єфремова, 2006). Спалювання коси згадують як ворожіння на приворот (Єфремова, 2016): «...причаруй же ...козаченька... Циганочка... Врзала ...дівчині косу / На вогні спалила... / Як коса палає... / То за тобою / Той... / Ось так помирає». Тобто втрата коси означає втрату дівочтва та закоханість.

Косу за архаїчними традиціями весілля відсікали та спалювали: «— Доню, де кісонька? / —... в огні згоріла», «все дівки да в косах ... / А на мою да копоть впала» (Несен, 2008), «буде твоя коса руса / В мене під ногою...» (Гордійчук, 1963); або волоси розділяли навпіл, покривали «завивалом», яким обв'язували дівчину, що схоже на «прив'язали до сосни косами». При горінні сосни «від гори до низу» та прив'язуванні косами — в уяві коса перегоряє.

6) Формула «сосна, що палає» (липка, явір, діброва, граб, бук): «Прив'язали дівча / До сосни косами... / До граба руками... / До бука плечами», що описує ритуальне дерево або ситуацію навмисно надано нереально. «Горін-

ня» дерева може бути образом зустрічі сходу Сонця. Донський казак прив'язав дівчину та говорить: «Погляди-ка, ... где Дунай, ... где Дон» (Ой ты, Галю, 2009), що могло свідчити про зустріч світанку біля річки. Раніше дівчата на Великдень зустрічали схід сонця під яблунею (Воропай, 1958). Перед вінчанням дівчина стає обличчям до сходу сонця та просить в Бога щастя в шлюбі (Кожолянко, 2012) (веснянки-гаївки виконували в лісі чи на лузі біля води, а після XVI ст. — біля церкви).

Образ «горіння» дерева є в піснях весняного й весільного циклів, де набуває алегоричних ознак: «Горіла сосна... / Під нев дівчина ... косу чесала...»; «...горіла липка і сосна / дівчина гарна, як весна...». Це символізує зміну стану дівчини на стан жінки та є частиною шлюбного ритуалу: «Ой коси ви мої,... / Більше служить не будете... / Горіла сосна... / Сподобавсь хлопець... / Тепер вже він мій чоловік» (Пашник, 2021); у коровай втикають гілце зі свічками, які горять від гори до низу; є спільність з традицією «смолити» молоду після шлюбної ночі — жінки скачуть через вогнище разом з молодою (без цього молода — ще не жінка) (Петрухіна, 2007). Дівчину порівнюють з сосною або ялиною — «...сосна... коли ти зійшла?... Красна дівчина зажурилася», «...гудить соснойка, /...тужить дівчинойка», «...висока як ялина, червона як калина» (Єфремова, 2016; Цехмістрок, 2006). Процес горіння використовують на весіллі як обряд очищення при переході до іншого роду: увесь «поїзд» молодої переводять через вогонь.

У весільних піснях використовують образи: «липа» — жінка, «береза» — дівчина (Єфремова, 2006), але в цьому сюжеті таким еквівалентом є сосна. Часто використовують образи горіння (Цехмістрок, 2006): «Горіла липка і сосна, / Дівчина гарна, як весна», «А під нев мила сиділа, / Іскорки на ню падали», що збігається з польським, хорватським, чеським варіантами; «Ой... березонька, чому не гориш... / молодице, чому не жиєш...» або «Горить сосна, а димок не йде / Болить серце, милий не прийде» та «...калину палю, калина не горить / Я до дурня, як ластівка, дурень не говорить»; «Ой в саду вишня стояла / На тій... свіча горіла / ... З свічойки гистройка впала... річечка стала». Буває згадування і горіння, і потоплення: «...граб не горить, тільки куриться / ...молодиця... журиється... / мій миленький... завіз мене у чужий край, куди мені не

хотілося... Кажуть мені річку плисти... широкою перепливла, у глибокій утопилася». «Горіння» діброви згадують у веснянці: «Де гаївка лунала, / ...діброва палала... / Де ходили дівоньки, / ...розцвіли квітоньки... / Весну красну привели... / Врожай буде, як Дунай...» (Пашник, 2021). Вогонь — це символ чоловічої енергії, як вода — жіночої. Також біля священної липи плели весільні вінки й тертям запалювали вогонь (Кожолянко, 2012). Ритуал стояння під сосною, що горить, є обрядом ініціації дівчини чоловічою енергією сонячного вогню перед шлюбом. Під час сходу сонця сосна наче палає, немов би на землю зійшов небесний вогонь як чоловіче начало. Вогонь охоплює верхівку сосни, опускається вниз та торкається коси дівчини.

7) Формула «потоплення дівчини». У цьому сюжеті під час мандрування або спалювання згадуються Дон та Дунай — річки, які відокремлювали землі наших предків від іншого світу. Для їх світогляду сонце народжувалося за Доном, а за Дунаєм — «вмирало». Тоді занурення в Дунай означає ритуальну смерть при переході дівчини до дорослого стану. Словом «дунай» у фольклорі позначали весняне половіддя. Тоді купання в «дунаї» є символічним як ритуальне освячення. Рух з України до Дону є рухом до скорішої темряви, у потойбіччя. Зворотний рух від Дону додому козаків у баладі є рухом за сонцем.

Новий рік у Давній Русі святкували на весні, це наближує щедрівки до веснянок. Щедрівки та купальські пісні згадують «дунай». Так, «Касуня» потопаючи в Дунаї подала руку лише тому, хто їй подобався: «Плила Касуня бистров рікою, / ...В Дунаю, море» (Воропай, 1958). Це збігається з сюжетом «дівчина-весна» у баладі «Дунаю, чому смутен течеш» (Квітка, 2010). Існує веснянка «Тепер я си погуляю, / Як рибонька по Дунаю!»; у купальських піснях «Ой на річці на Дунаї / Там липонька потапає, / ...дубочка прикликає» та «...на Купала, / Іграло сонечко... / Та припало дівкам... Дунай-море пливсти, три річеньки брести. / Та всі дівочки Дунай перепливли... / Дівка Оленка в Дунаї втонула» (Колесса, 2009). Купанням у «дунаї» могли називати віддзеркалення Сонця в половідді — поєднання вогню та води, чоловічого й жіночого начал.

В обрядовому весіллі дорогу переливають водою, через яку наречений переносить

молоду (Марченко, 2001). Згадують Дунай також, коли вносять стрічки для вінка (Глушко, 2014): «... річенька тече, /... Марусенька бродить. / За нив батенько ...: / — Втонеш ... / — Ой, воліла б я, / Я в той Дунай тонути... / Лиха доля обгорнути...», тобто вийти заміж описують як втонуту у «Дунаї». «Велика вода» у фольклорній символіці пов'язана із заміжжям дівчини (Сорочук, 2011).

Мотиви «Дунаю» й «сосни» згадують у піснях про сімейну зраду, нещасливу любов, небажану дитину. Попри трагічність цих текстів, указані образи використовують в обрядах щодо зміни стану, ініціації молоді, приходу весни.

8) Формула «обіцянки кращого життя» від козака, на які піддалася дівчина. У ритуальних весільних діях «молодих» уважають нечесними, які для очищення повинні пролізти під лавкою (Телеуця, 2008). Тоді «обіцянки кращого життя» та швидка згода шинкарки — це ритуальна «нечесність», водночас ці обіцянки є тим, на що шинкарка повинна дати згоду (навіть «поля всі кам'янії» — немає потреби працювати). Цю бесіду можна класифікувати як викуп нареченої.

9) Формула «бесіда дівчини» біля сосни, що палає: «Хто в полі ночує...» або «Ой хто в лісі чує, нехай той рятує, ... нехай навчає... Темної ночі гулять не пускає» (Гордійчук, 1963). Козак відзивається: «Я твій голосочок здалека почую» та «я в полі ночую... пахаю» («пахати» — символізує весну, є символом запліднення), але ніяких дій у відповідь не вживає, тобто лише підтверджує знаходження дівчини під сосною на світанку та те, що вона пройшла обряд ініціації та очищення. Близькі слова є у весільній веснянці «Подам голосочок / Нехай той почує / Хто в полі ночує. / А вже весна... козакові / Мандрівочка пахне» (Єфремова, 2016), тобто дівчина навесні зустрічає світанок та промовляє побажання. Також, якщо стояння під сосною на світанку — це ритуальна смерть, то й прохання про допомогу — теж ритуальне (схоже на обряд «перейми», коли наречена у весільному поїзді кричить на певному кордоні (Пашник, 2021, Березень 21), як при викраденні під час ритуальних хороводів); можливо, про допомогу кличе жінка вже в шлюбі, яка присягнула чоловікові, стала невіддільною частиною його «кластера», за давніми традиціями — зворотного шляху немає.

Бесіда дівчини у Дунаї має спільні ознаки з бесідою біля сосни: «хто мене доплине, того я буду», «чи я й не хороша, / чи не вродлива, / чи доленька моя нещаслива?», «Матіночко, голубочко, / маєш дочок сім: / не пускай їх на вулицю, / — буде доля всім». Спільними ознаками є благання про порятунок й виведення моралі, пропонування певних умов, запитання про нещасливу долю.

10) Формула «дівчина-Галя»: у багатьох варіантах балади зав'язка сюжету відбувається в шинку (корчмі), де дівчина працює та пригощає напоями. Ім'я «Галя» типове для позначення дівчини в пісні (особливо на Полтавщині): «Зробили ми діло, / ...З хліба паляницю, / З Галі — молодицю»; «Ой, де ж ти Галочко та й ходила, / ...головоньку й убілила»; «Несе Галя воду...»; «Шоб Галюся Іванка любила» (Нудьга, 1970; Марченко, 2001; Несен, 2008). У варіантах сюжету трапляються імена: Ганя, Ганзя, Ганнуса, Кася, Рейзя, Хайка, Катерина, Марійко й ін. або ім'я випадає: «девица торговала» (Ой ты, Галю, 2009). Частіше «Галю» згадують у весільних та суспільно-побутових сюжетах: «Ой, у Галі свекруха лихая / Сама Галя — ...молодая» (Телеуця, 2008). Ф. Колеса пов'язує це ім'я зі стародавньою богинею весни Васана (або Гуля). Схоже ім'я є в гайвіці: «Гела — Гелочка... / Я ходжу ж по Дунаю...» (Антонович, Драгоманов, 1874). Первинним іменем у сюжеті «дівчина-весна» можна вважати «Галя», як узагальнений образ дівчини-весни: «Галю молодая...», «...молодиця». Цей образ споріднений до образу богині Лелі — весни, молодості та любові.

Рід занять «шинкарка» пояснює можливість вільного знайомства з чоловіком (як і колодязь-криниця), що використовує пісенна творчість: «Ой, у полі корчомка», «Є в полю криниця», «Несе Галя воду». Але звичайна шинкарка б не пила з постояльцями та не погодилась б на підмовляння, оскільки вже всього у світі бачила. Тому «шинкарка» — це не робота з пригощання напоями (медом, вином, пивом), а стан молодіці, згодної дарувати кохання, радість та мудрість.

11) Формула «козак» слухачу минулих часів позначає «чоловіка» загалом, у не обрядових піснях — «парубок» (Єфремова, 2016). За польськими варіантами сюжету, козаки з «далекої країни» вмовили дівчину поїхати з ними, примусили дівчину скинути сукню та стрічки, кинули в Дунай, допомагали собі ша-

блями, брат дівчини підійшов та докоряв її (Квітка, 2010). Існує більше ніж 30 варіантів назви «чоловіка», з яких термін «волох» відсилає події до I–V ст., що відкидає первинність інших назв, за сенсом весільного сюжету підходить термін «незнайомці». Весільна пісня «Та ой по горі василечки сходять» сповідає, що «наїхали од Василька люди» (нареченого), які для нареченої відігравали роль «незнайомців», та пропонують: «Поїхали, Марійко, із нами» (Гордійчук, 1963).

Отже, більшість зі стрижньових формул сюжету «дівчина-весна» можна знайти в колядках, щедрівках, веснянках та купальських піснях. Зважаючи на давнє походження цих пісень, передбачається подовження цього дослідження в напрямі з'ясування архаїчних мотивів означеного сюжету.

Висновки. 1. Виконаний аналіз дозволив виявити основні формули сюжету «дівчина-весна» як перехресчування весняних та весільних мотивів: «три», пригощання напоями, зустріч гостей, мандрювання, коса, горіння дерева, потоплення дівчини, обіцянка кращого життя, бесіда дівчини при спалюванні (потопленні), дівчина-Галя, хлопець-козак.

2. Означено сенс формул сюжету. «Три» — безперервність часу. Образ «випити меду, вина, пива» — подарувати мудрість, радість, закоханість у подружньому житті. Троє гостей раніше брали участь у визволенні сонця-панни після зими, що було перенесено на весільний обряд. Мандрювання в три етапи символізує наслідування традицій поколінь, а для нареченої — безповоротний перехід від дівочтва до стану заміжньої жінки. Косу в архаїчних традиціях весілля спалювали, що пояснює образ «прив'язування до сосни косами». Образ стояння під сосною, яка горить, є обрядом ініціації дівчини перед шлюбом енергією сонця, що охоплює верхівку сосни під час сходу. Купанням у «Дунаї» могли називати відзеркалення сонця в річці — як поєднання вогню та води, чоловічого та жіночого начал, що теж наближує «купання» до ініціації. Благання про порятунок є ритуальним.

3. Зміст подій пісні «Іхали козаки»: дівчина з нареченим та сватами після ритуального пригощання вирушила в ритуальну мандрівку на шлюбну ініціацію в ліс, де під сосною зустріла світанок, що підтвердив наречений.

Список посилань

- Антонович, В., Драгоманов, М. (1874). *Исторические песни малорусского народа с объяснениями*. (Т. 1). Киев: Фрид.
- Безкоровайная, Н. С. (2011). Украинская песня как зеркало народной души. *Культура народов Причерноморья*, 214, 143–145.
- Воропай, О. (1958). *Звичаї нашого народу*. Мюнхен: Українське видавництво.
- Глушко, М. (2014). Опільське весілля. *Міфологія і фольклор*, 3–4, 120–130.
- Гордійчук, М. (1963). *Українське народне багатолосся*. Київ: Мистецтво.
- Єфремова, Л. О. (2006). *Наспіві українських весільних пісень*. Київ: Наукова думка.
- Єфремова, Л. О. (2016). *Народні пісні Полтавщини*. Київ: Логос.
- Загрійчук, І. Д. (2020). *Псевдотрадиції: природа та можливість їх подолання. Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди*. Харків: ООМЦКМ.
- Квітка, К. (2010). Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем. *Зібрання праць*, 255–287.
- Кожоляно, Г. (2012). Весільна обрядовість українців (витоки, символіка, ідейний зміст). *Карпати: людина, етнос, цивілізація*, 4, 193–206.
- Колесса, Ф. (2009). Огляд українсько-руської народної поезії. *Вісник Львівського Університету. Серія філологічна*, 47, 166–272.
- Лавриненко, С. (2011). Логоєпістими сфери правової культури в баладах про дошлюбні взаємини. *Мовознавчий вісник*, 12–13, 222–226.
- Любченко, В. (2001). Дидактична балада «про Хайку»: українсько-єврейський білінгвістичний фольклор. *Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в ХХ ст.* (с. 155–164).
- Марченко, О. М. (2001). Сімейна обрядовість південного Побужжя. *Культура народів Причерномор'я*, 20, 104–108.
- Несен, І. (2008). Весільний ритуал середнього Полісся: традиційна структура та реліктові форми. *Вісник Львівського Університету. Серія історична*, 43, 261–319.
- Нудьга, Г. А. (1970). *Українська балада*. Київ: Дніпро.
- Ой ты, Галю, Галю молодая. (2009). *Livejournal*. Востановлено из <https://nance-of-nantla.livejournal.com/111908.html>.
- Пашник, С. Д. (2019). *Рідні Боги*. Запоріжжя: РПК.
- Пашник, С. Д. (2021). *Пісенник*. Запоріжжя: РПК.
- Пашник, С. Д. (2021, Березень 21). Сосну підпалили — Галю заміж віддали. *Рідна віра*. Відновлено з <http://ridnovir.in.ua/index.php/statti/233-sosnu-pidpalyly-haliu-zamizh-viddaly>.
- Петрухіна, Л. (2007). «Бідна Галя» у тенетах колективного шлюбу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 41, 266–275.
- Скрипник, Г. А., Дмитренко, М. К., Грица, С. Й. (2009). Українські народні думи. *Думи ранньо-*

- го козацького періоду. (Т. 1). Київ: ІМФЕ НАН України.
- Сорочук, Л. (2011). Вода як «жіночий» символ родючості. *Українознавчий альманах*, 6, 47–49.
- Телеуця, В. (2008). Весільний обряд українців Придніпров'я. *Фольклорні зошити (ІКА)*, 11, 71–84.
- Трегубов, Д. Г., Трегубова, І. М. (2019). Ретроспектива відображення проблеми розлуки з батьківщиною в творчості українців. *Культура України*, 66, 30–42.
- Трегубов, Д. Г., Трегубова, І. М. (2020). Сюжетний аналіз народних пісень із загальною формулою «зводителів дівчини». *Культура України*, 69, 46–58.
- Франко, І. Я. (1984). Стефан воєвода. *Зібрання творів*. (Т. 42, с. 17–56). Київ: Наукова думка.
- Цехмістрюк, Ю. (2006). *Народні пісні Волині: записи 1936–37 років*. Львів-Рівне: ЛДМА.
- References**
- Antonovich, V., Dragomanov, M. (1874). *Historical songs of the Little Russian people with explanations*. (Vol. 1). Kyiv: Frid. [In Russian].
- Bezkorovainaia, N. S. (2011). Ukrainian song as a mirror of the people's soul. *Kul'tura narodov Prychernomor'ja*, 214, 143–145. [In Russian].
- Voropai, O. (1958). *Customs of our people*. Munich: Ukrainske vydavnytstvo. [In Ukrainian].
- Hlushko, M. (2014). Opel wedding. *Mifolohiia i folklor*, 3–4, 120–130. [In Ukrainian].
- Hordiichuk, M. (1963). *Ukrainian folk polyphony*. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].
- Efremova, L. O. (2006). *Songs of Ukrainian wedding songs*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Efremova, L. O. (2016). *Folk songs of Poltava region*. Kyiv: Logos. [In Ukrainian].
- Zagriychuk, I. D. (2020). *Pseudo-traditions: nature and the possibility of overcoming them. Traditional culture in the context of globalization: new challenges and world trends*. Kharkiv: Regional organizational and methodical center of culture and art. [In Ukrainian].
- Flower, K. (2010). Ukrainian songs about a girl who traveled with a seducer. *Zibrannia prats*, 255–287. [In Ukrainian].
- Kozholianko, G. (2012). Wedding ceremonies of Ukrainians (origins, symbols, ideological content). *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia*, 4, 193–206. [In Ukrainian].
- Kolessa, F. (2009). Review of Ukrainian-Russian folk poetry. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii filolohichna*, 47, 166–272. [In Ukrainian].
- Lavrinenko, S. (2011). Logoeistema of the sphere of legal culture in ballads about premarital relations. *Movoznavchyi visnyk*, 12–13, 222–226. [In Ukrainian].
- Liubchenko, V. (2001). Didactic ballad “about Haika”: Ukrainian-Jewish bilingual folklore. *Dolia yevreiskoi dukhovnoi ta materialnoi spadshchyny v XX st.* (p. 155–164). [In Ukrainian].
- Marchenko, O. M. (2001). Family rituals of the southern Pobuzhye. *Kultura narodov Prychernomoria*, 20, 104–108. [In Ukrainian].
- Nesen, I. (2008). Wedding ritual of middle Polissya: traditional structure and relict forms. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii istorychna*, 43, 261–319. [In Ukrainian].
- Boredom, G. A. (1970). *Ukrainian ballad*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
- Oh you, Galyu, Galyu is young. (2009). *Livejournal*. Retrieved from <https://nance-of-nantla.livejournal.com/111908.html>. [In Ukrainian].
- Pashnik, S. D. (2019). *Native Gods*. Zaporozhye: RPK. [In Ukrainian].
- Pashnik, S. D. (2021). *Songbook*. Zaporozhye: RPK. [In Ukrainian].
- Pashnik, S. D. (2021, March 21). The pine was set on fire — Galya was married. *Ridna vira*. Retrieved from <http://ridnovir.in.ua/index.php/statti/233-sosnu-pidpalyly-haliu-zamizh-viddaly>. [In Ukrainian].
- Petrukhina, L. (2007). “Poor Galya” in the webs of collective marriage. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 41, 266–275. [In Ukrainian].
- Skripnik, G. A., Dmitrenko, M. K., Gritsa, S. Y. (2009). Ukrainian People's Dumas. *Dumy rannoho kozatskoho periodu*. (Vol. 1). Kyiv: Institute of Art History, Folklore and Ethnology. M. T. Rylsky National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Sorochuk, L. (2011). Water as a “female” symbol of fertility. *Ukrainian Studies Almanac*, 6, 47–49. [In Ukrainian].
- Teleutsya, V. (2008). Wedding ceremony of Ukrainians of the Danube region. *Folklori zoshyty (IKA)*, 11, 71–84. [In Ukrainian].
- Trehubov, D. G., Trehubova, I. M. (2019). A retrospective of the reflection of the problem of separation from the homeland in the works of Ukrainians. *Kultura Ukrainy*, 66, 30–42. [In Ukrainian].
- Trehubov, D. G., Trehubova, I. M. (2020). Plot analysis of folk songs with the general formula “girl's seducer”. *Kultura Ukrainy*, 69, 46–58. [In Ukrainian].
- Franco, I. Ya. (1984). Stefan Voivode. *Zibrannia tvoriv*. (Vol. 42, pp.17–56). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Tsekhmistruk, Yu. (2006). *Folk songs of Volyn: records of 1936–37*. Lviv-Rivne: Lviv National Music Academy named after M. V. Lysenko. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.03.2021